

У своєму навчальному закладі він теж веде активне громадське життя. Часто публікується у часопису університету «Вісник ПДАТУ», проводить виховні заходи та екскурсії для студентів. Довгий час брав участь у змаганнях з волейболу та футболу в рамках університетської олімпіади для викладачів «Здоров'я».

Михайло Іванович відомий як гарний сім'янин. Дуже любить своїх доньок – Ольгу та Юлію, онуків Євгена та Максима, онучок Ганну та Дарину, постійно піклується про їхнє благополуччя.

Серед його улюблених занять – подорожі по різних історичних місцях України. Зокрема, в останні роки відвідав Трипілля, Батурин, Чигирин, Галич, Чернігів, Глухів, Путивль, Новгород-Сіверський, Ольвію, Новоград-Волинську, Коростені, Яремче, Сутківці, Білгород-Дністровську фортецю, острів Хортицю та інші давні населені пункти, які мають відношення до історії України та життя її визначних представників.

Серед працівників і студентів університету, випускників, усіх товаришів та друзів користується заслуженим авторитетом і повагою. Його знають і шанують за глибокі знання, сумлінність у роботі, справедливність.

Михайло Іванович зустрічає свій шістдесятилітній ювілей сповнений енергії, нових творчих задумів та планів. Тож побажаємо йому міцного здоров'я, плідної праці, творчого довголіття, родинного щастя.

The report describes the life and career of the teacher Podolski State Agricultural and Technical University, M.I. Alyeschenka, revealed its educational and scientific activities.

Key words: *Alyeschenko Mikhail Ivanovich, Kamenets-Podolsky Agricultural Institute, Podolsky State Agricultural and Technical University, history, teaching, education, research, education, anniversary, school.*

Отримано: 13.04.2012

УДК 94(477.43)«1921-1923»

М. П. Олійник

СТАНОВИЩЕ ОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ В 1921-1923 рр.

У статті розглядається становище освітянської галузі та політика радянської влади в цій царині на Поділлі в умовах глибокої політичної та економічної кризи початку 20-х років ХХ ст.

Ключові слова: *освіта, трудова школа, лікнеп, вчитель, церква.*

Окремі сторони становища освітянської сфери на Поділлі в 1921-1923 рр. досліджуються в наукових працях Л. Анохіної [1], С. Вініковецького та В. Воловика [2], О. Завальнюка [3], М. Кузьменка [4], В. Несторенка [5], В. Непийводи [6], А. Суrowого [7] та інших. Мета даної статті – дослідити становище освітянської галузі та політику радянської влади в цій царині в умовах перехідного періоду початку двадцятих років минулого століття. Джерельною базою слугують матеріали фондів виконкомів Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів повітів (ліс-

ля адміністративно-територіальної реформи 1923 р. – районів) і округ Подільської губернії. Ареал дослідження зумовлений тим, що тут переплелися як загальнореспубліканські аспекти так і регіональні особливості, викликані тим, що даний регіон був прикордонним. Часові рамки охоплюють період 1921-1923 років, коли край, як і вся країна переживав гостру структурну кризу.

Радянська влада, витіснивши залишки війська УНР з Поділля в листопаді 1920 року, взялася за перетворення в усіх сферах суспільного життя. Побудова обіцяного більшовиками «світлого майбутнього», окрім економічних і політичних перетворень, передбачала створення нової, за радянською термінологією, справді народної системи освіти. Наприкінці 1920 – початку 1921 року стара система освіти була ліквідована. Головна причина – ідеологічна. Радянська влада не могла допустити будь-якої позитивної згадки про період царату чи «українських буржуазних націоналістів». Саме тому створювалася мережа трудових шкіл. До неї входили школи першого ступеня (трьох і чотирьох класні початкові) та однотипні трудові (семирічні). Упродовж 1920-1921 рр. було реорганізовано й мережу закладів вищої освіти: Вінницький учительський інститут перетворили на інститут народної освіти, а на базі Кам'янець-Подільського державного українського університету впродовж двох місяців створили спочатку Академію теоретичних знань, затим – Інститут теоретичних наук, а потім – два самостійні заклади – інститут народної освіти та сільськогосподарський інститут [3, с.16]. У 1921 р. було створено Вінницький медичний інститут. У 1921-1922 рр. створюється мережа закладів професійної освіти, до якої входять 9 технікумів, 49 профшкіл, 30 різних профкурсів [2; 8, с.148-149]

Практична робота по створенню нової системи освіти виявилася набагато складнішою, ніж очікувалося. Насамперед давалися взнаки роки війни, впродовж яких матеріальна база більшості шкіл занепадала. «В відношенні до ремонту школи знаходяться в дуже незадовільніючим¹ стані, – зазначалося в доповіді про діяльність відділу політнаросвіти Новоушицького повітвиконкому за вересень 1922 року, – позаяк більшість з них вже давно нуждається в капітальному ремонті, перевести який, за відсутності ресурсів, Повітнаросвіта не має можливості, допомога ж населення в цім напрямку виявляється дуже слабо, і шкільні будинки все більш і більш руйнуються. Поверховний ремонт переводився майже во всіх школах, в декотрих він ще не закінчен» [9, с.174]. Катастрофічною була ситуація з паливом для шкіл. Зокрема, в Літинському районі станом на листопад 1923 р. «паливом забезпечено лише 15%. Останні палять поки що соломою» [10, арк. 227]. Щоб хоч десь віднайти кошти, було запроваджено спеціальний натуральний податок «на школу», збір якого мали забезпечувати волосні виконкоми та відповідальні з числа вчителів. Цей податок мали стягувати «твердими культурами по еквіваленту» але ні

¹ При цитуванні збережено стиль першоджерела і особливості правопису (авт.).

в якому випадку не могли «здійснювати будь-яких витрат із продуктів зібраного податку без дозволу Повітнаросвіти» [11, арк. 12]. Однак, з виконанням цього податку були проблеми, зумовлені загальним незадовільним станом селянських господарств. До того ж, на підставі постанови ВУЦВК «Про міри боротьби з незаконною облогою» від 15 серпня 1923 р. продкомісари в округах почали роз'яснювати, що цей податок «анулюється і крім єдиного сільськогосподарського податку більш ніяких податків населення брано бути не може... і таким чином учительство а також і школи знову опинились в тяжких обставинах» [12, арк.620зв.-621]. Проте, детальніше вивчення зазначеної постанови дозволило знайти вихід із скрутного становища – вона дозволяла здійснювати добровільне самообкладення селян на потреби допомоги закладам освіти, медицини, соціального захисту тощо на основі укладання відповідного договору за умови створення ними різних добровільних об'єднань на кшталт товариств взаємодопомоги [13, арк.328]. Їх укладання проходило складно, свідченням чого є заслуховування даного питання на засіданні президії губвиконкомом 9 жовтня 1923 р. та ухвалена ним вимога «закінчити стару договірну кампанію на утримання шкіл рахувати можливим, по мірі потреби значне скорочення мережі проведення нової договірної кампанії, виключно на добровільній підставі, для фонду на господарченавчальні витрати, відносячи зарплатню учительству встановленого розміру до місцевого бюджету» [14, арк.99].

Новоушицький, Зіньківський, Пиківський та інші повітові (районні) виконкоми постійно скаржилися на «брак підручників та канцелярських приладь» [9, с.174,178; 13, арк. 66]. Вони не залишалися поза увагою губернської влади. У міру своїх кущих можливостей, управління народної освіти Подільської губернії намагалася цьому зарадити. Зокрема, «навесні 1921 р. для 2438 трудових шкіл було відпущено 22,7 тис. підручників і книг (в середньому на одну школу – 9), 185 пачок паперу (0,07), 2500 ручок (1,0), 200 наборів чорнильного порошку (0,08)» [7, с.402]

Щоб хоч якимось чином вийти зі скрутного становища забезпечення шкіл підручниками, органи наросвіти на місцях організували збирання «серед батьків учнів авансу на закупку книжок для дітей» [10, арк.268].

Відсутність коштів змушувала владу проводити реорганізацію та скорочення шкільної сітки. Зокрема, в Новоушицькому повіті на 1922-1923 навчальний рік «в порівненні з минулим роком загальна кількість шкіл зменшена на 5 шкіл» [9, с.174], у Вінницькому районі в 1923 р. скоротили три школи [10, арк.228], в Межирівському – чотири [10, арк.231]. На цьому фоні «білою вороною» виглядає рішення першого окружного з'їзду Рад Кам'янецьчини 23-26 листопада 1923 р. «Про народну освіту і ліквідацію непесменности». У ньому з'їзд доручив окрвиконкомом «положити всіх старань, аби сітки трудових шкіл по селах не скорочувати. Приймаючи до уваги, що Кам'янецька Округа являється не промисленим районом, при цьому районом пограничним, зруйнованим війною економіч-

но слабким, приймаючи даліше на увагу тим самим слабкий стан місцевого бюджету, який не може задоволити не тільки заробітної плати вчителів, але і господарських потреб школи з'їзд просить ГВК просити центр особливу увагу звернути на Кам'янецьку Округи присилаючи поважну суму дотацій» [12, арк.4].

Не менш складним питанням, ніж стан матеріальної бази освіти, була проблема вчительських кадрів. Це зумовлювалося як професійними аспектами, так і ідеологічними. До прикладу, у вересні 1922 р. «всіх вчителів в Ушицьких трудшколах насчитується 417 чоловік, з них з вищою освітою 7%. З середню 28%, зі спеціальною підготовкою 42%, решта з нищою освітою» [9, с.175]. Це викликало серйозну стурбованість органів влади. Зокрема, Зінківський волвиконком Летичівського повіту у вересні 1922 р. «звернув серйозну увагу на персональний склад учительства при якому складі народна освіта не може бути на тій висоті на якій вона повинна» [9, с.178]. З іншого боку владу турбувала неблагонадійність вчителів. Так, у доповіді голови Кам'янецької повітової революційної трійки по боротьбі з бандитизмом (за радянською термінологією – авт.) 17 листопада 1921 р. стверджувалося, що активну участь в бандах поряд з селянами брали вчителі, а метою «повстання є захоплення влади для Петлюри, на що мали надію вчителі, духовенство, інтелігенція та несвідоме селянство» [9, с.33]. Відтак, органи народної освіти змушені були регулярно перевіряти «персонально всіх вчителів, – зазначав Жмеринський райвиконком у листопаді 1923 р., – з них багацько не відповідають своєму призначенню» [10, арк.230]. І хоч кваліфікованих вчителів було обмаль, створювалися спеціальні комісії «по видаленню з середовища їх тих елементів які не відповідають призначенню» [15, арк.18-18зв.].

Ще один фронт боротьби радянської влади за нову школу був спрямований проти церкви. Насамперед, під страхом кримінального покарання, на «підставі ст.10-ї декрету про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» категорично заборонялося «викладання релігійних віровчень в учбових закладах всіх типів», а також наказувалося «всі існуючі учбові заклади релігійного характеру, які існують як при синагогах, так і в приватних будинках, для дітей і підлітків, які не досягли 18 років, закрити і надати таких не відкривати [16, арк.20-20зв.].

Нова влада, вбачала загрозу своєму ідеологічному пануванню в тому, що ще з царських часів приміщення шкіл або знаходились у одному комплексі з церквами, або в них на покутті традиційно розміщувались образи. Саме тому, виконуючи директиви НКВС Кам'янецький повітвиконком своїм циркуляром № 742 від 23 січня 1922 р. рішуче вимагав: «1) ... з приміщень шкіл, повинні бути негайно видалені всі, які ще залишилися в них предмети всіх релігійних культів... 2) Якщо школи розміщуються в молитовних домах, видалення з яких залишків предметів культів є утрудненим, то школи повинні бути переведені в інші приміщення...» [9, с.54]. Крім того жорстко вимагалось виселяти з приміщень шкіл священників, які там проживали [17, арк.20].

Але цього, на думку більшовиків, було мало. Тому вже в лютому 1923 р. 2-й пленум Губвиконкому «беручи до уваги часту відсутність в селах приміщень для шкіл, педперсоналу...» ухвалив наступний крок «закріпити в першу чергу, залежно від потреби, за вказаними вище закладами будови та усадьби служителів культу» [14, арк.18]. І як апофеоз такої політики доцільно розглядати дії завгубнаросвіти Орлика. Цей високопосадовець під загрозою накладення стягнення в квітні 1923 р. наказував: «Категорично забороняю учням та вчителям всіх шкіл Поділля брати будь-яку участь в релігійних відправах як в церквах, так і в костьолах, і в синагогах» [7, с.403].

Крім професійного та ідейного рівня вчителів, серйозною проблемою було їх вкрай погане матеріальне забезпечення. Практично всі звіти про роботу повітових відділів народної освіти в 1921-1922 роках рясніють свідченнями на кшталт: «Матеріальне положення учителів в вересні дуже кепське: ни жалования, ни зерно-хліба вони не одержали» [9, с.174] та «Утримання мале і взязку з тим учительство ще й досі жие кепсько» [10, арк.223]. «Продовольчий пайок, який одержували вчителі, не задовольняє їх потреб і на дві третини, – підкреслювалося на Подільській губернській нараді працівників освіти 4 червня 1921 року. – Тому було запропоновано прирівняти працівників освіти в одержанні пайка до ударної групи, і пайок їх, принаймні в розмірі 75%, повинен бути заброньований. Одночасно з цим повинна бути використана матеріальна допомога працівникам, місцева допомога громадян» [7, с.402-403]. Розвиваючи ці ідеї, 2-й пленум Губвиконкому 1-2 лютого 1923 р. ухвалив: «Беручи до уваги важке становище школи взагалі та надзвичайно важке становище вчителя зокрема, вважати необхідним участь Відділу Народної Освіти, у витратній частині місцевого бюджету не менш ніж в 30% його, причому вказаний процент бронюється за Губнаросвітою і його місцевими органами з наявності каси (надходжень по місцевих податках)» [14, арк.18]. Однак, виконати такі рушення, з огляду на реальний стан збору місцевих податків, було практично неможливо. В липні 1923 р. це визнав пленум губвиконкому: «Констатувати важке матеріальне становище шкіл, вважаючи, що договірна система утримання шкіл за рахунок місцевого бюджету себе не виправдала і не покращила матеріального становища учительства» [14, арк.80]. Тому, щоб хоч якимось чином підтримати освітян, влада дозволила «урожай з шкільної землі пустити на утримання вчителям» [10, арк.226]. Однак, як скаржилася інспекція наросвіти Кам'янець-Подільської округи, «весь урожай на шкільній землі 1923 року не дивлячись на то що він надзвичайно мізерний, посіяний і оброблений коштом і силами учительських колективів, фінвідділ без жодної системи не звертаючи уваги на не збалансування видатків і прибутків зі шкільних земель при теперішньому господарстві, не оповістивши Наросвіту і без дозволу фракції Окрвиконкому, зарахував в заробітню плату учительству за четвертий квартал біжучого року» [12, арк.621]. Заслужовує на увагу оцінка таких дій: «такий акт відібрання запрацьованих мізерних

кількох пудів хліба і так вже голодне все учительство прийняло за грабiж і наслідки в настрою учительства він оставить» [12, арк.621]. Не випадково вчителі, вперше в історії розвитку шкільництва в Україні, змушені були почати утримувати худобу [9, с.178].

Разом з тим, на фоні злиденного становища вчителів «при розгляді кошторису Губерніяльною Бюджетною Комісією зарплатня для працівників соцвуху урізана на 28%, – бідкалися у звіті відділу народсвіти Кам'янець-Подільського окружкому про роботу за листопад 1923 р, – таким чином зменшення платні не дає можливості оплати повністю труда учителя, через що приходится зменшити штати, а звідсіль перегруженість учителів учнями і ненормальність в ході роботи» [10, арк.268]. Такі скорочення штатів досягали від 35 до 50%, як у Пиківському районі Вінницької округи [10, арк.226-227].

Матеріальний чинник суттєво впливав на реалізацію планів по ліквідації неписьменності, рівень якої станом на 1920 рік в губернії сягав 84,5% населення, а серед жінок – 93,1% [2]. На виконання постанови Раднаркому України від 21 травня 1921 року про ліквідацію неписьменності та за прикладом створеної нам Всеукраїнської надзвичайної комісії по ліквідації неписьменності, були створені Подільська губерньська, повітові й волосні (з 1923 року окружні та районні) комісії. Повсюди створювалися пункти ліквідації неписьменності (лікнепи) [2]. Так, в Гайсинській округі до листопада 1923 р. було «організовано 200 лікпунктів. Облічено неписьменних 18.500. Навчання провадиться недосить успішно через відсутність підручників та освітлення [10, арк.239]. Можна припустити, що за словосполученням «недосить успішно» соромливо приховувалася справжня картина з роботою чи швидше бездіяльністю по ліквідації неписьменності в округі. На такий висновок наштовхує зізнання Мало-Кутищанського райвиконкому Вінницької округи датоване теж листопадом 1923 р.: «Ліквідпунктів організовалось 23, але на утримання місцевого бюджету взято за відсутністю коштів лише 5 пунктів [10, арк.224]. Ще на одну суттєву причину бездіяльності лікнепів вказувалося в звіті про діяльність Новоушицького відділу політосвіти за серпень 1922 року: «Ця робота не переводилася літом з приводу польових робіт. За наступний місяць намічено виробити певний план роботи і скласти сітку ліквідпунктів, забезпечивши їх всім необхідним до переведення ліквідації неписьменности протягом 5 осінньо-зимових місяців» [9, с.168]. А у вересні в аналогічному звіті зазначений орган доповідав: «Ліквідація неписьменности в Вересні майже не переводилася, вироблено лише план роботи на наступний зимовий сезон і складено сітку ліквідпунктів. Останніх, згідно сітці, повинно бути в повіті 190. По затвердженню Губернею кошторису їх буде забезпечено робітниками, приладдям і освітленням» [9, с.176].

Враховуючи вищезазначені причини та не дуже сподіваючись на рекордні темпи ліквідації неписьменності в осінньо-зимовий період, другий пленум Подільського губерньського виконкому 1-2-го лютого 1923 р. наголосив на неможливості охопити

навчанням всіх неписьменних, а тому, рекомендував «першочерговість ліквідації неписьменності в Міліції, КСМУ, допризвників і Допрах» [14, арк.18зв.]. На підставі цих рекомендацій, на місцях створювалися «спеціальні комісії для роботи по ліквідації неписьменності серед допризвників» [10, арк.234зв.]. Проте, як скаржився Вінницький райвиконком у листопаді 1923 р. «відсутність підручників і байдуже відношення самих допризвників зриває роботу» [10, арк.228]. Відкривалися ліквідпункти при Допрах. Крім завдання ліквідації неписьменності на них покладалася місія ідейного перевиховання засуджених. Так, у Новій Ушиці в такому закладі «політосвітня робота охоплює неписьменних, письменних і малописьменних. Двум останнім видаються для самостійного читання книжки, переважно політичного змісту» [9, с.176].

Вкрай важким було матеріальне становище викладачів подільських вишів. Свідченням цього є рішення президія Кам'янецького повітвиконкому 12 листопада 1921 року: «Видати... професурі СГІ 10 пар взуття...Негайно відпустити 1 пуд муки... Негайно зробити заяву в Губекомнараду про відпуск 1 пуду 10 ф. підшви... Видати професурі 100% академічного пайка. Персонал СГІ задовольняти пайком на загальних підставах» [9, с.30-31]. Звертає на себе увагу те, що поряд з вирішенням питань підтримки викладачів, органи влади намагались створювати умови для розвитку вищої школи на Поділлі. В цьому плані характерною є ухвала об'єднаного надзвичайного засідання Кам'янець-Подільського повітвиконкому та повітового комітету компартії 21 липня 1922 року при розгляді доповіді про вищі школи в м. Кам'янці яка передбачала: «Видати 500 пудів зерно-хліба на ремонт помешкання для робітничого факультету та омеблювання його. Крім того, по мірі можливості, виказувати вищим школам матеріальну допомогу в майбутнім...Порушити питання в Губекомнарад і Губпаливом про забезпечення паливом вищих шкіл у м. Кам'янці, а також паливом та освітленням професуру... Передать У. Н. О. і С. Г. І. всі залізні коні, які взяті на учот Р. Н. Г. і знаходяться в помешканню С. Г. І. Від імені повітвиконкому і повітпаркому звернутись з листом до всіх органів на Поділлію про допомогу всіми можливими засобами відкриттю Рабфаку, студентам та професурі його» [9, с.141-143].

Таким чином, аналіз діяльності органів радянської влади по створенню своєї системи освіти свідчить, що в процесі такоого будівництва було відкинуто досвід не лише царського минулого, а й здобутки періоду української революції як «класово чужі». У поєднанні з вкрай важким матеріальним становищем закладів освіти, освітан і всього населення це призвело до того, що на середину 1922 року на Поділлі працювало лише 2433 школи [18] проти 4194 у 1919 році [19], до того ж мережа трудових шкіл у 1923 році зазнала скорочення. Замість потужного Кам'янець-Подільського державного українського університету, в якому в 1919 році навчалася понад 1400 студентів [20, с.271] працювали його «наступники» – інститут народної освіти та сільськогосподарський інститут в яких у 1923 р. нараховувалася відповідно 292 та 288 сту-

дентів [12, с.623зв.]. Фактично лише на папері працювали курси з ліквідації неписьменності. Вищезазначене свідчить, що створення нової системи освіти в 1921-1923 роках не було пріоритетним у діяльності радянської влади.

Список використаних джерел:

1. Анохіна Л.С. З історії освіти у м. Вінниці (II пол. XIX – поч. XX ст.) [Електронний ресурс] / Л.С. Анохіна. – Режим доступу: http://museum.vn.ua/articles/pod2/anochna_1_s_z_stor_osvty_u.html.
2. Вінковецький С.Я. З історії культурного життя Поділля 1921-1925 років / С.Я. Вінковецький, В.П. Воловик // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://http://muzeu.vn.ua/node/70>.
3. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2010 рр.) : історичний нарис / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – 380 с.
4. Кузьменко М.М. Система освіти в УСРР у 1920-х рр. / М.М. Кузьменко // Укр. іст. журн. – 2004. – №5. – С.66-80.
5. Несторенко В.А. Українське вчителство Поділля в 1920-1930-ті роки: суспільно-політичний портрет / В.А. Несторенко // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т.3. – С.155-159.
6. Непийвода В.А. Становище учительської інтелігенції Поділля на початку 1920-х рр. [Електронний ресурс] / В.А. Непийвода. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11353.html>.
7. Суровий А.Ф. Школи Поділля в 1920-х роках; навчальна робота [Електронний ресурс] / А.Ф. Суровий. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vkrnuu/2010_3/5_7_Surovyyu.pdf.
8. Суровий А.Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках / А.Ф. Суровий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т.14. – С.147-171
9. Поділля та Південно-Східна Волинь у перші роки радянської влади (в документах та матеріалах) / автор-упорядник, передмова, коментарі М.П. Олійник. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 250 с.
10. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО) – ФР.337. – Оп.1. – Спр.4.
11. Там само. – ФР.1010. – Оп.1. – Спр.19.
12. Там само. – ФР.337. – Оп.1. – Спр.10.
13. Там само. – ФР.337. – Оп.1. – Спр.201.
14. Там само. – ФР.337. – Оп.1. – Спр.8.
15. Там само. – ФР.912. – Оп.1. – Спр.1.
16. Там само. – ФР.337. – Оп.1. – Спр.202.
17. Там само. – ФР.336. – Оп.1. – Спр.3.
18. Освітяни Поділля в громадсько-політичному житті краю на початку 20-х рр. XX ст. // Історія (збірка наукових праць). – К., 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11219.html>.
19. Гудима В.В. Освітня діяльність органів самоврядування Поділля в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.) / В.В. Гудима // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць, 2008. – №12. – С.176-183 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Onkp/_200812/12.11%20Gudyma.htm.
20. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька обл. / ред. рада вид.: В.Г. Кремень

(гол.) [та ін.]; редкол. тому: О.М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. – К. : Знання України, 2010. – 447 с.

The article is dedicated to the situation in educational sphere and policy of Soviet authority in it under condition of political and economic crisis on the beginning of 20th in XX century.

Key words: education, labor school, teacher, church, liquidation of illiteracy.

Отримано: 19.04.2012

УДК 94(470+571):94(477.83/.86)«1810/1815»

С. В. Олійник

«ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ КРАЙ» У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1810-1815 рр.): ПРИЄМНА НЕСПОДІВАНКА ЧИ ВАЖКИЙ ТЯГАР?

У статті з'ясується наскільки вигідним було для Російської імперії приєднання до свого складу Тернопільського округу.

Ключові слова: Австрійська імперія, Тернопільський край, Російська імперія.

Аналіз зовнішньої політики Російської імперії початку XIX ст. дає підстави стверджувати, що її головним завданням були забезпечення її національної безпеки та підтримка миру в регіоні. Однак, попри це, не відкидалася можливість розширення своїх територій, в т. ч. і за рахунок Австрії (мається на увазі Галичина). Щоправда цей напрямок не набув яскраво вираженого характеру, адже західний сусід розглядався як союзник у боротьбі з Наполеоном. У той же час, в силу історичних обставин, у 1809 р. Росія отримала можливість приєднати до свого складу Тернопільський округ. На жаль, ця подія, попри численні публікації, присвячені міжнародним відносинам у Європі і зовнішній політиці Росії [1; 6; 7; 8], діяльності імператора Олександра Павловича [2; 12; 13; 15], історії Росії та України [3; 11; 14], практично залишилася поза увагою дослідників. В кращому випадку відбувається констатація події, без серйозного аналізу. Виключенням із цього списку можуть слугувати публікації Я. Лещинського [15] та Ю. Гошка [5]. Попри вміщену у них цінну інформацію про включення регіону до складу Російської імперії, організацію та функціонування російської влади, ми можемо констатувати, що тема, зазначена у заголовку, потребує ще ґрунтовного дослідження. Тому автор робить спробу з'ясувати наскільки вигідним виявилось це тимчасове володіння Тернопільським краєм для імперії Романових.

У березні 1809 р. розпочалася війна між Австрією та Францією. Олександр I, згідно умов Тільзійського миру, змушений був розпочати виконання союзницьких зобов'язань. Попри те, що на кордоні з Австрією знаходився потужний військовий контингент (70 тис. осіб), російський імператор не поспішав із вступом у війну. У його плани не входив розгром Австрії [15, с.240]. Війна, яку вела Росія із Австрією, отримала назву «безкровна війна». Воєнні